Батенко Г.В.

ПОЛІТИЧНИЙ СІОНІЗМ У ПОШУКАХ „ЗЕМЛІ ОБІТОВАНОЇ” (кінець XIX – початок XX ст.)

Сьогодні багато з тих, хто цікавиться політичним розвитком на Близькому Сході впевнені, що держава Ізраїль захищає „історичну справедливість”. Що Палестина є споконвічною землею євреїв, а місцеві араби мають піти на території своїх братів – інших арабських держав. „Арабські терористи” тільки й існують для того, аби ускладнювати життя єврейській державі і не мають ніякого права на землю Палестини. Мало хто тепер здогадується, що політичний сіонізм, який виник наприкінці XIX ст. і створив умови для створення держави Ізраїль у той час не мав одностайної думки, про територію, яка мала стати „Ерец Ісраель”, а Палестина не тільки була однією з пропозицій, але й не найкращою.

Термін “Палестина” походить в перекладі з івриту від слова “Філістія”, прибережна смуга землі Ханаан (Ізраїль). Традиційно історичні кордони Палестини – це області, які лежать між горами Лівану, Йорданом, Синайською пустелею та Середземним морем.

Палестина протягом майже чотирьох сторіч турецького управління розглядалася як частина “Великої Сирії”. У географічному й економічному відношенні під цим поняттям малася на увазі Сирія, власне Палестина та Ліван. Її населення розмовляло на тому самому діалекті літературної мови та здебільшого сповідувало іслам. При турецькому управлінні Палестина навіть не мала адміністративного статусу, входила в Сирійський і Бейрутські вілайєти й Єрусалимський санджак. Єрусалимський санджак у силу свого релігійного, політичного та міжнародного значення називався самостійним і підкорявся безпосередньо османському міністру внутрішніх справ, на його території проживало 3/4 усього населення Палестини, де нараховувалося наприкінці XIX століття більше півмільйона мешканців, головним чином арабів, разом із ними жили євреї, вірмени, греки, ассірійці, черкеси, курди. Серед них були мусульмани (суніти, шиїти, друзи), християни греко-православного, римсько-католицького толку, вірмено-грегоріяни, мароніти, іудеї.

До речі, сама ідея повернення євреїв у Палестину і створення там єврейської держави належала аж ніяк не Теодорові Герцлю й іншим лідерам І сіоністського конгресу. Першим, хто вказав на можливість повернення євреїв у Палестину, був Наполеон Бонапарт, що готував у цей час Єгипетську експедицію 1798 – 1801 років. Обіцяючи євреям “повернути їм” Палестину, Наполеон переслідував лише одну мету – одержати в єврейських банкірів додаткові засоби на фінансування свого походу в Єгипет і Сирію. Наполеон опублікував прокламацію, що закликала євреїв Азії й Африки приєднатися до нього, щоб повернути Єрусалим. Декабрист Пестель запропонував у своїй програмі заснувати єврейську державу в Малій Азії, а Мануїл Ной, американський суддя, письменник і дипломат, запропонував заснувати єврейський штат за назвою Арарат на Гранд-Айленд біля Буффало [1]. Конкретний же план єврейської колонізації Палестини з подальшим установленням у країні англійського впливу висунула Великобританія. Зокрема, ще в 1840 році відомий англійський політичний діяч лорд Шафтесбюрі виступав за використання євреїв для захоплення Англією Палестини. Цей проект був опублікований на сторінках “Таймса” 17 серпня 1840 р. Він полягав у такому: європейські євреї могли би викупити чи орендувати в султана землі в Палестині, а п’ять великих держав виступили би гарантами державотворення. Усі вони вважали, що ініціативу щодо повернення євреїв у Палестину повинна взяти на себе Англія. Єврейська держава буде служити буфером між Туреччиною та Єгиптом і підсилить вплив Англії в Східному Середземномор’ї [2].

У цьому ж році в Берліні з’явився ще один проект, що пропонував створити єврейську державу на американському Середньому Заході, в Арканзасі чи Орегоні. Американський уряд надав би цю територію для єврейської держави за десять мільйонів доларів. Автор проекту вважав, що антисемітизм у Європі не згасне ніколи та європейські євреї приречені на жалюгідне існування, в Америці ж вони виявлять свої справжні здібності. Для досягнення цього плану необхідно заснувати агентство за зразком Ост-Індської кампанії, що займеться формуванням мононаціональної республіки, громадянами якої будуть лише євреї [3].

Термін „Ерец Ісраель” бере початок у релігії – “як ім’я, дане патріарху Іакову, “Ізраїль” виражає віру в обіцянку Бога Авраамові дати землю його народові” [4]. Один із пагорбів, на якому був побудований Єрусалим, називається Сіон. Термін “сіонізм” уживався як вираження надій на повернення сюди євреїв – “однак він став означати, щось більш політичне, ототожнення держави з землею, сіонізму з іудаїзмом, став джерелом постійних конфліктів і плутанини” [5].

Основоположник політичного сіонізму Т. Герцль (1860 – 1904) написав наприкінці XIX століття книгу “Єврейська держава. Досвід новітнього розв’язання єврейського питання”, не позначив визначеного місця розташування єврейської держави: “У даний момент я можу дати всю інформацію про “землю обітовану”, крім одного – її місцезнаходження” [6]. Т. Герцль писав також про те, що: “Усі народи, у яких живуть євреї – явні чи замасковані антисеміти”. Тому: “Нехай нам нададуть суверенітет на якій-небудь частині земної кулі, достатньої для задоволення справедливих вимог нації, про інше ми подбаємо самі” [7]. За п’ять років до опублікування цієї книги – у 1893 році Т. Герцль пропонував поголовне водохрещення єврейських дітей, щоб євреї злилися з корінними європейськими народами. Він хотів звернутися до римського Папи з проханням про допомогу в цій кампанії. Герцлю дали зрозуміти, що Папа ніколи не прийме його [8].

29 – 31 серпня 1897 року в Базелі (Швейцарія) на першому міжнародному з’їзді сіоністів Т. Герцль виступив із програмою сіоністського руху. Програма, запропонована Т. Герцлем, містила в собі: “1. Сприяння організованої, масової колонізації Палестини. 2. Придбання визнаного всіма країнами законного права на колонізацію Палестини. 3. Створення постійної організації для об’єднання всіх євреїв під прапором Сіонізму” [9]. З’їзд у Базелі прийняв програму Т. Герцля й на ньому була заснована ВСО, яка “об’єднувала всіх євреїв, що визнають програму сіонізму й сплачують шекель” [10].

Конгрес проголосив метою сіонізму “створення в Палестині закріпленого в публічному праві осередку

для єврейського народу”. Програма, проголошувала: “Сіонізм прагне створити для єврейського народу правовоохоронний притулок у Палестині. Для досягнення цієї мети конгрес мав на увазі: 1. Доцільний розвиток колонізації Палестини єврейськими хліборобами та робітниками; 2. Залучення та згуртованість усіх євреїв у місцеві та загальні союзи відповідно до законів кожної країни; 3. Зміцнення єврейського національного почуття та самосвідомості; 4. Попередні заходи для одержання згоди уряду на здійснення цілей сіонізму” [11]. Т. Герцль пророчо писав: “Якщо охарактеризувати Базельський конгрес двома словами, я застережуся робити привселюдно, то я б зробив це в такий спосіб: у Базелі я заснував єврейську державу... Якби я вимовив ці слова вголос сьогодні, я б піддався загальному висміюванню. Можливо, через п’ять років і напевно через п’ятдесят років усі довідаються про це” [12]. Один із лідерів сіонізму М. Нордау вважав, що для виконання цього завдання може знадобитися триста років. Герцль виявився більш точним – через п’ятдесят років і дев’ять місяців після того, як він зробив цей запис у своєму щоденнику, було проголошено про державотворення Ізраїль [13]. Після Першого конгресу, ВСО розгорнула пропаганду ідей сіонізму, у результаті якої кількість його прихильників значно розширилося. Рабини вважали, що іудаїзм може розвиватися тільки в Палестині, думаючи при цьому, що Палестина повинна належати євреям у політичному змісті, а єврейська держава повинна була будуватися тільки на релігійних принципах – “Ерец Ісраель для народу Ізраїлю відповідно до Тори Ізраїлю” [14].

До речі, цікаво звернути увагу на такий факт – у своїй книзі “Єврейська держава”, говорячи про можливе місце державотворення, Т. Герцль згадує крім Палестини також і Аргентину. Аргентина, писав він, – одна із найбагатших країн світу, малонаселена з помірним кліматом. На думку Герцля, надання євреям земель в Аргентині, було б дуже вигідним самій республіці Аргентині [15]. Із цього можна зробити висновок, що остаточної думки про те, де євреї повинні створити свою державу, у лідерів сіоністського руху ще не склалося. Між іншим, і надалі питання про місцезнаходження єврейської держави дебатувалося цими лідерами. На перших сіоністських конгресах пропонувалися Аргентина, Синайський півострів, Кіпр, сіоністські лідери просили в португальського уряду дозволу на поселення в Мозамбіку, у бельгійського уряду – у Конго. На V сіоністському конгресі в 1901 році Т. Герцль офіційно підтвердив, що кінцевою метою сіоністів є тільки Палестина [16], але все одно ця проблема була перенесена на подальші конгреси. Організації англійських євреїв, насамперед Рада депутатів і Англо-єврейська асоціація, вважали сіонізм не просто безглуздим, а відверто шкідливим. Вони обвинувачували сіоністів у тому, що ті ставлять під загрозу цивільні права, завойовані євреями в країнах їхнього проживання, затверджуючи, що єврейський патріотизм несумісний з лояльністю британських підданих. Голова Англо-єврейської асоціації Люсьєн Вольф писав, що ідеї Герцля – це справжня зрада: “Д-р Герцль і його однодумці – це зрадники стосовно всієї історії євреїв, яку вони невірно зрозуміли й брехливо витлумачили. Сіоністи збуджують антисемітизм; їхні плани свідомо приречені на провал; вони перетворили духовну ідею в комерцію і наживалися на священних пророцтвах” [17]. Цієї позиції дотримувалася більшість лідерів англійських євреїв до першої світової війни.

Висування сіоністськими лідерами ідеї державотворення в Палестині мало й міжнародний аспект, ідея повернення євреїв на “землю предків” у Палестину, повинна була зацікавити європейські держави, що претендували на захоплення цієї країни. Однак, сіоністським лідерам необхідно було підвести під цю ідею теоретичну базу. Для цього була використана теорія про стародавність сіонізму, для того, щоб довести, що протягом тисячоліть євреї прагнули повернутися в Палестину та створити там єврейську державу. Відомий англійський сіоніст Норман Бентвич писав, наприклад, таке: “Сіонізм такий же давній, як і полон єврейського народу в часи руйнування храму Навуходоносором” [18].

Із цим твердженням можна було погодитися, якби мова йшла про стародавність сіонізму релігійного, заснованого на вірі в прихід “месії”, що поверне всіх євреїв у Палестину. Що ж стосується існування з найдавніших часів сіонізму як політичного руху, що ставив мету – практично здійснити “реставрацію Ізраїлю” в Палестині, не чекаючи приходу “месії”, то варто визнати, що подібного сіонізму щонайменше до середини XIX століття не виникало.

Сіоністські лідери змішували поняття сіонізму релігійного та політичного, спекулюючи на релігійних почуттях євреїв, вони прагнули зі стародавності релігійного сіонізму вивести стародавність очолюваного ними сіоністського руху. Крім того, треба відзначити, що “споконвічне прагнення” повернутися в Палестину суперечило процесам асиміляції євреїв з народами країн, у яких вони проживали. Далеко не всі, що проживали де-небудь у Європі чи Америці євреї прагнули повернуться в Палестину. Наприклад, делегати загальнонаціональної конференції представників реформованої іудейської громади Америки заявляли в 1885 році таке: “Ми не чекаємо повернення в Палестину... Америка – наш Сіон” [19]. Відомий американський рабин Ісаак Вайс, виступаючи на І сіоністському конгресі заявив: “Ми відкидаємо саме питання про єврейську державу як далекий духові сучасного єврея в нашій країні – єврея, що вважає своєю Палестиною Америку й усі інтереси якого зосереджені тільки тут” [20]. У той час був популярний жарт: “Сіоніст – це єврей, що на засоби іншого єврея посилає третього в Палестину” [21].

Оскільки Палестина була складовою частиною Османської імперії, то лідери сіоністського руху остерігалися відкрито проголошувати свою мету, особливо після молодотурецької революції, вони уникали терміна “держава”, говорячи лише про “батьківщину”. Так, один з лідерів сіонізму Т. Герцль писав: “Я зробив усе, що міг, щоб переконати прихильників державотворення в Палестині, що ми повинні знайти якийсь евфемізм, щоб відбивав би все, що ми маємо на увазі, але так, щоб не провокувати турецьких правителів згаданої землі. Я запропонував замінити слово “держава” синонімічним словом “Heimstaate”... Така історія цього виразу, про який настільки багато говорять. Воно було двозначним, але ми всі розуміли, про що мова йде. Для нас воно означало “Judenstaat”, у той час й означає те ж саме і зараз” [22].

Сіоністи розуміли, що для колонізації Палестини й надалі – державотворення, їм необхідна підтримка європейських держав. У своїх щоденниках Т. Герцль писав про те, що Великобританія “...більше за ‚elm-

кого зацікавлена в сіонізмі, тому що найкоротший шлях в Індію лежить через Палестину. Політичні діячі Великобританії першими зрозуміли необхідність колоніальної експансії, тому я упевнений, що тут, у Великобританії, сіонізм, що є колоніальною ідеєю, буде зустрінутий з розумінням, причому, дуже швидко..." [23].

Гасло сіоністів "Земля без народу – народу без землі" ігнорував той факт, що до кінця сторіччя в Палестині проживало більш півмільйона людей, для яких і вона була батьківщиною, навіть при тому, що якби якого-небудь арабського мешканця Близького Сходу в XIX – на початку XX століть запитали про те, хто він такий, "він міг би охарактеризувати себе як мусульманина чи християнина, як члена якого-небудь племені чи роду, як жителя якого-небудь міста чи села, але навряд чи йому прийшло б у голову назвати себе арабом" [24]. Великий єврейський гуманіст Ахад Хаам застерігав проти порушення прав арабів Палестини: "Поселенці ні при яких обставинах не повинні розпалювати гнів місцевих жителів..., але що ж роблять наші брати в Палестині? Прямо протилежне! Вони були рабами в діаспорі й раптом опинилися в умовах необмеженої волі, і ця зміна розбудила в них схильність до деспотизму. Вони поводяться з арабами вороже й жорстоко, зневажаючи їхні права, безпричинно ображають їх і навіть похваляються цим; і ніхто з нас не противиться цієї гідної засудження й небезпеки схильності..." [25]. До речі, існує досить багато реальних підстав щодо думки, що євреї й араби є близькими родичами, "кузенами", тому що походять від братів Ісаака (Іцхака) та Ізмаїла (Ішмаєля), синів Авраама [26].

У листопаді 1898 року Т. Герцль у Палестині зустрівся з кайзером Вільгельмом II і запропонував йому план колонізації євреями Палестини під німецькою егідою. Однак, кайзер відхилив цю пропозицію, побоюючись негативного ставлення на втручання Німеччини в справи Османської імперії з боку Англії, Франції та Росії. При цьому Герцль відіграв на страху кайзера перед революціонерами-соціалістами: євреї будуть продовжувати постачати революційні партії лідерами й їх сподвижниками, якщо кайзер не чинитиме тиск на султана в справі розв'язання єврейського питання. В офіційному комюніке повідомлялося тільки те, що імператор виразив прихильний інтерес до зусиль, спрямованих на вдосконалення сільського господарства в Палестині, тому що це сприяло добробуту турецької імперії і цілком відносилося до суверенітету султана. Вільгельм II явно втратив свій колишній інтерес до проектів сіоністів [27]. У травні 1901 року Герцль звернувся з аналогічною пропозицією до турецького султана, що свідчило про те, що сіоністські лідери не відкидали можливості здійснити свої плани і без допомоги західноєвропейських держав. Герцль намагався переконати султана в тому, що якщо той віддасть євреям Палестину, то вони можуть узяти на себе зобов'язання управляти фінансами Туреччини, що врятує країну від фінансового краху. Євреї допоможуть Туреччині виплатити її борг іноземним державам і допоможуть провести індустріалізацію Туреччини. Єврейська держава, нейтральна за своїм характером, стане бар'єром між Сходом і Заходом. За це європейські держави повинні будуть забезпечити гарантії існування цієї держави, святі місця будуть мати особливий статус. І в підсумку – цей проект буде означати розв'язання єврейського питання [28].

Султан був готовий обговорити єврейську імміграцію в Малу Азію, але ті, хто прибули в країну, повинні були прийняти турецьке підданство, а поселення повинні бути розсіяні, а не сконцентровані в одній області країни. У відповідь на це, Герцль повинен створити синдикат для консолідації громадських обов'язків Туреччини і взяти концесію на розробку всіх турецьких копалень. У цій пропозиції не було Палестини, тому воно було неприйнятно для сіоністів. Герцль писав потім, що султан запропонував занадто мало й зажадав занадто багато [29]. Але Абдул Хамід II також відповів відмовою, додавши: "Коли моя імперія розпадеться, можливо, вони одержать Палестину задарма. Але розпастися може тільки наш труп. На вівісекцію я ніколи не погоджуся" [30]. У 1904 році було отримано відмову на пропозицію Т. Герцля утворити єврейську державу в Триполі і від італійського короля Віктора Еммануїла III [31]. Що стосується Франції, то вона в питанні про підтримку планів державотворення зайняла вичікувальну позицію. Герцль просто сподівався, що зможе одержати й політичну, і фінансову підтримку на підставі обіцянок султана. Коли Герцль спробував одержати гроші для першої позики Туреччини в банкіра Семуеля Монтегю та Едмонда де Ротшильда, однак ті відмовили. Після цього Герцль писав у приватному листі: "Я вважаю, що сімейство Ротшильдів – це національне нещастя євреїв" [32].

У цих умовах Т. Герцль прийняв рішення переорієнтуватися на Великобританію. У своєму листі до відомого англійського колонізатора Сесіля Родса він пояснював, що переселення євреїв, питання державотворення, є власне кажучи колоніальним питанням, розв'язання якого може взяти на себе Великобританія, одержавши при цьому значні вигоди для себе [33]. Подібне звертання основоположника політичного сіонізму і його послідовників до Великобританії було не єдиним. Не поодинокими були й апеляції до монархів Німеччини, Італії, Росії та Туреччини. Реальних обіцянок сіоністам із питання переселення євреїв у Палестину від монархів цих держав не надійшло.

У червні 1902 року Т. Герцль обговорював із англійським банкіром Ротшильдом питання про заселення єврейських населених пунктів не в Палестині, а в Уганді, чи на Кіпрі [34]. У жовтні 1902 року Герцль був прийнятий міністром колоній Джозефом Чемберленом. Чемберлен у принципі не відкинув ідею про створення єврейської колонії у південно-східній частині Середземномор'я.

Чемберлен був прихильником ідеї заселення євреїв у єгипетському Бруці (Ваді аль-Ариш), якщо на це буде згідний віце-король лорд Кромер. У відповідь на цю пропозицію Герцль заявив, що "Ми не підемо в Єгипет – ми там уже були" і наполягав на район Хайфи, сподіваючись "переконати Туреччину здати цей район в оренду за дешевою ціною, якщо євреї приїдуть в Аль-Ариш і доведуть, що сіонізм – справа серйозна" [35]. Віце-король Єгипту лорд Кромер відкинув проект, який стосувався Аль-Ариша, тому що фахівці з іригації зробили висновок, що для успішного виконання цього проекту буде потрібно в п'ять разів більше води, ніж було підраховано спочатку. Відведення такої кількості води з Нілу вони вважали неможливим. 12 травня 1903 року Герцль одержав телеграму з повідомленням про те, що проект остаточно відхилений [36]. У 1903 році вже й прем'єр-міністр Бальфур запропонував "забрати" євреїв із Великобританії, виселивши їх в Уганду [37]. Підтримавши загалом ідею про державотворення, Великобританія, відповідно спочатку запропонувала для єврейської колонізації не Палестину, а Уганду,

очевидно, все ще побоюючись відкрито оголосити про свої плани захоплення Палестини. ВСО прийняла після цього рішення направити в Уганду комісію для ознайомлення з країною. На Шостому Сіоністському конгресі обговорювалися пропозиції Великобританії про створення єврейського національного осередку в Уганді. Герцль у своїй промові сказав, що Уганда ніколи не була й не стане Сіоном. Але в той же час було прийнято розглядати Уганду як тимчасове розв’язання єврейського питання – там можна буде зосереджувати єврейських емігрантів, щоб не допустити їхнього розсіювання по усьому світі [38]. Було вирішено послати комісію в Східну Африку. Деякі делегати, у тому числі і фракція Мізрахи (Духовний центр, організація створена в 1902 р., після рішення П’ятого Сіоністського конгресу, що проходив у Базелеві в 1901 р. про те, що необхідно здійснювати утворення народу в дусі єврейського націоналізму), підтримали цей проект. Причинами підтримки угандського варіанта були: “По-перше, члени партії Мізрахи не могли не прислухатися до думки багатьох представників ортодоксальних кіл, що сіоністи хочуть передбачити справу, яка повинна вчинитися Месією (а саме повернення євреїв у Палестину). По-друге, вони боялися, що дотримання віруючими євреями релігійних розпоряджень, якщо Палестина виявиться під владою світських сіоністів, буде ускладнено. Угандський проект, на їхню думку, знімав і ту й іншу проблему” [39]. Отже, питання про місце державотворення залишалося в той час ще відкритим, остаточне рішення було прийнято пізніше. Після смерті Т. Герцля в 1904 році, у віці 44 років, у сіоністському русі утворилися два угруповання: перше було готове на державотворення де завгодно (у тому числі й в Уганді), друге ж погоджувалося тільки на Палестину. А в 1905 році в Лондоні була заснована Єврейська територіальна організація під керівництвом Ізраїля Зангвілля, її підтримали різні ліві угруповання Східної Європи, що також залишили сіоністський рух, як і “територіалісти”. Останні відкололися від сіоністів після того, як ВСО відмовилася прийняти план переселення євреїв в Уганду. Територіалісти не визнавали Палестину домом для євреїв, заперечували “історичні права євреїв на цю країну”. Єврейська територіальна організація спорядила експедицію в Анголу для дослідження можливості створення там єврейських поселень. Розглядалися також варіанти Триполітанії, Техасу, Мексики, Австралії та Канади. Усі ці проекти завершилися провалом [40].

Отже треба зазначити, що питання про створення єврейської держави на території Палестини було одним із багатьох. Це було не однозначне рішення. Проти нього виступали досить потужні сили як всередині сіоністського руху, так і в масах єврейського населення різних країн світу. Лідерам політичного сіонізму знадобилося дуже багато часу і енергії, аби переконати одновірців і спів племінників у доцільності створення Ізраїлю на Близькому Сході. Вони не переймалися майбутніми військово-політичними ускладненнями, яким досі „хронічно хворіє” весь Близький Схід. Таким чином, треба зазначити, що одним із найпотужніших коренів перманентної близькосхідної напруги є теоретичні висновки політичного сіонізму кінця XIX – початку XX ст.

Джерела та література

1. Лакер В. История сионизма. – М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. – С. 100.
2. Лакер В. История сионизма. – М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. – С. 66 – 67.
3. Лакер В. История сионизма. – М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. – С. 691.
4. Пилкингтон С. М. Иудаизм. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 1998. – С. 357; Щевелев С. С. Возникновение сионизма и Палестина на рубеже XIX – XX веков// Культура народов Причорноморья. – 2001. – № 20. – С. 114.
5. Пилкингтон С. М. Иудаизм. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 1998. – С. 357; Щевелев С. С. Возникновение сионизма и Палестина на рубеже XIX – XX веков// Культура народов Причорноморья. – 2001. – № 20. – С. 114.
6. Герцль Т. Еврейское государство. Опыт новейшего разрешения еврейского вопроса. – Одесса, 1898. – С. 16; Our Roots are Still Olive. The Story of the Palestinian People. – San Francisco: People Press, 1977. – P. 22.
7. Герцль Т. Еврейское государство. Опыт новейшего разрешения еврейского вопроса. – Одесса, 1898. – С. 17; Laqueur W. The Israel Arab Reader. A Documentary History of the Middle East Conflict. – N.-Y.: Bantam. – P. 8; Rappoport A. History of Palestine. – N.-Y.: Dutton, 1931. – P. 329.
8. Лакер В. История сионизма. – М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. – С. 129.
9. Palestine. A Study of Jewish, Arab and British Policies. Vol. I. – New Haven: Yale University Press, 1947. – P. 40; Щевелев С. С. Возникновение сионизма и Палестина на рубеже XIX – XX веков// Культура народов Причорноморья. – 2001. – № 20. – С. 114.
10. Киселев В. И. Палестинская проблема в международных отношениях: региональный аспект. – М.: Наука, 1988. – С. 19.
11. Гасратян С. М. История и идеология еврейского религиозного движения XIX – XX веков. – М.: ИВ РАН, 1999. – С. 63.
12. Истоки и история проблемы Палестины. Часть I. 1917 – 1947. – Нью-Йорк: ООН, 1978. – С. 10; Щевелев С. С. Возникновение сионизма и Палестина на рубеже XIX – XX веков// Культура народов Причорноморья. – 2001. – № 20. – С. 115.
13. Лакер В. История сионизма. – М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. – С. 155.
14. Encyclopedia of Zionizm and Israel. Ed Patai R. Vol. 2. – N.-Y.: Herzl Press and Mc. Crow-Hill, 1971. – P. 791.
15. Лакер В. История сионизма. – М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. – С. 141.
16. Garaudy R. Palestine. Terre des Messages Divins. – P.: Albatros, 1986. – P. 153 – 154.
17. Лакер В. История сионизма. – М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. – С. 572.

18. Bentwich N. Palestine. – L.: Benn, 1946. – P. 60; Щевелев С. С. Возникновение сионизма и Палестина на рубеже XIX – XX веков// Культура народов Причорноморья. – 2001. – № 20. – С. 115.
19. Lilienthal A. M. What Price Israel? – Chicago: Regnery, 1953. – P. 16; Щевелев С. С. Возникновение сионизма и Палестина на рубеже XIX – XX веков// Культура народов Причорноморья. – 2001. – № 20. – С. 115.
20. Лакер В. История сионизма. – М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. – С. 564.
21. Поляков Л. История антисемитизма. Эпоха знаний. – М. – Иерусалим: Гешарим, 1998. – P. 278.
22. Mallison T., Mallison S. U. The Palestine Problem in International Law and World Order. – Harlow: Longman, 1986. – P. 24; Щевелев С. С. Возникновение сионизма и Палестина на рубеже XIX – XX веков// Культура народов Причорноморья. – 2001. – № 20. – С. 115.
23. Our Roots are Still Olive. The Story of the Palestinian People. – San Francisco: People Press, 1977. – P. 26.
24. Гойтейн Ш. Д. Евреи и арабы. Их связи на протяжении веков. – Иерусалим: Гешарим; М.: Мосты культуры, 2001. – С. 220.
25. Истоки и история проблемы Палестины. Часть I. 1917 – 1947. – Нью-Йорк: ООН, 1978. – С. 10 – 11.
26. Гойтейн Ш. Д. Евреи и арабы. Их связи на протяжении веков. – Иерусалим: Гешарим; М.: Мосты культуры, 2001. – С. 25.
27. Лакер В. История сионизма. – М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. – С. 157; Конер В.В. Белые книги 1922 и 1930 годов по Палестине и их влияние на арабо-еврейские отношения Культура народов Причерноморья. – 2002. – № 30. – С. 80 – 84.
28. Лакер В. История сионизма. – М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. – С. 141.
29) Лакер В. История сионизма. – М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. – С. 145, Лоуренс Т. Э. Восстание в пустыне// Лоуренс Аравийский. – М. – СПБ: АСТ – Terra Fantastica, 2002. – С. 11 – 188.
29. Лакер В. История сионизма. – М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. – С. 155.
30. Quigley J. Palestine and Israel. Challenge to Justice. – Durham, L.: Duke University Press, 1990. – P. 10.
31. Лакер В. История сионизма. – М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. – С. 147.
32. Our Roots are Still Olive. The Story of the Palestinian People. – San Francisco: People Press, 1977. – P. 24; Щевелев С. С., Ганкевич В. Ю. Иммиграционная политика Великобританки в Палестине в период мандата (1920 – 1948 гг.) // Культура народов Причорноморья. – 2002. – № 33. – С. 118.
33. Migeon. J.-P., Jolly J. A Qui la Palestine. – P.: Edition Publications Premiers, 1970.– P. 135; Щевелев С. С. Палестина в международных отношениях после окончания первой мировой войны// Культура народов Причорноморья. – 1998. – № 4. – С. 160.
34. Лакер В. История сионизма. – М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. – С. 173.
35. Лакер В. История сионизма. – М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. – С. 174.
36. Garaudy R. Palestine. Terre des Messages Divins. – P.: Albatros, 1986. – P. 119.
37. Лакер В. История сионизма. – М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. – С. 181.
38. Гасратян С. М. История и идеология еврейского религиозного движения XIX – XX веков. – М.: ИВ РАН, 1999. – С. 68.
39. Лакер В. История сионизма. – М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. – С. 592.

Велігодський В. М.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИКО ПРАВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ПИТАНЬ ПОВЕРНЕННЯ В УКРАЇНУ ТА ОБЛАШТУВАННЯ ДЕПОРТОВАНОГО НАСЕЛЕННЯ ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ОЗНАКОЮ (1992-1999 рр.)

Минуле XX ст. залишається в історії людської цивілізації століттям великих наукових звершень, що призвели до кардинальних змін життєдіяльності людини, одночасно і століттям гуманітарних катастроф, які призвели до винищення десятків мільйонів людей.

Ці трагічні соціальні експерименти відкинули багато народів на узбіччя світового розвитку, посіяли ворожість і ненависть між людьми, стерли спадковість поколінь і зруйнували самобутні культури.

Україна опинилася в епіцентрі всіх цих катастроф. Масштаби трагедій у нашій історії були настільки великими, що науковці змушені були ввести спеціальні поняття – голодомор, голокост, депортація.

Після розпаду СРСР у грудні 1991 р. на його місці утворилася ціла низка незалежних держав. В більшості з них було взято курс на демократичні перетворення. До їх числа відносилась і незалежна Україна, а Кримська автономія до цього часу входила до її складу.

В цей період Кримський півострів став джерелом тривог: адже надто багато проблем виникло тут одразу після здобуття Україною незалежності.

По-перше, це проблема сепаратизму у зв'язку з несхожістю Криму на іншу частину України.

По-друге, це вплив ісламу. Для України ця проблема цілком нова, адже "ісламський фактор" Україну не турбував останні триста років.

Актуальність цієї проблематики в сучасній вітчизняній історико-правовій науці посилаються також тим, що Україна, йдучи на відновлення Кримської Автономії, значною мірою поступилася власним інтересам на догоду зовнішнім силам, але водночас несе тягар відповідальності за стабільність і безпеку в регіоні.

Цією чи іншою мірою ці питання розглядалися в наукових питаннях М. В. Багрова, О. А. Габриєляна, Л.І. Грача, О. Грищенко, М. М. Губогло, С. О. Єфимова, Г. В. Касянова, В. Ковтуна, В. Креміня, Т. О. Сенюшкіної, В. Ткаченко та інших [1].

Враховуючи різноманітні погляди науковців та нормативні матеріали, метою цього дослідження є ретельний аналіз законодавства періоду 1992-1999 р. р. та окреслених основних напрямів етнонаціональної політики Української держави в Криму. При вивченні документів особлива увага була зосереджена на нормативно-правовій діяльності Верховної Ради і Ради міністрів Автономної Республіки Крим.